

СЕКЦІЯ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.83(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-1-1>**Крот Л.М.**

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і фінансів
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

Krot Liudmyla

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

РОЗВИТОК ІДЕЙ МАРЖИНАЛІЗМУ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

DEVELOPMENT OF MARGINALISM IDEAS AND THEIR REFLECTION IN DOMESTIC ECONOMIC THOUGHT

АНОТАЦІЯ

В умовах трансформаційних зрушень та побудови національної конкурентоздатної економіки України суспільство являє собою особливо привабливий об'єкт для соціально-економічних досліджень. Обґрунтовано необхідність глибокого теоретичного осмислення процесів, які відбуваються, та визначення напрямів подальшого розвитку вітчизняної економіки через звернення до історичного досвіду вивчення ринкових перетворень вітчизняними вченими-економістами. Відзначено тенденцію відродження наукового інтересу до історико-економічних досліджень у сучасній економічній теорії, де українська економічна думка відкриває широке поле для наукових пошуків. Метою статті є дослідження розвитку ідей маржиналізму та їх відображення у вітчизняній економічній думці в працях представників Київської економічної школи. У статті представлено еволюцію теоретико-методологічних засад етапів маржинальної революції. Зазначено, що в Україні також існували потужні наукові осередки маржинального спрямування. Стверджується, що Київська економічна школа на чолі з М.Х. Бунге та Д.І. Піхно започаткувала суб'єктивно-психологічний напрям політичної економії в Україні. Визначено, що особливістю наукової думки О. Білімовича було повне заперечення трудової теорії вартості. Стверджується, що М.І. Туган-Барановському належить першість у глибокому обґрунтуванні та створенні синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності. Відзначено, що поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів на методологічному підґрунті дало йому змогу уникнути однобічності економічного дослідження. Наголошено, що поглядам М. Тугана-Барановського в означеній проблемі були властиві як незаперечно потужні, так і теоретично слабкі аспекти. На підставі дослідження зроблено висновок про те, що маржиналізм як потужний напрям розвитку світової економічної теорії мав свої особливості сприйняття та розвитку в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст. Дослідження виявили критичне сприйняття методологічного індивідуалізму як характерної риси наукового інструментарію маржиналізму. Відзначено, що основоположні ідеї маржиналізму в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст. поєднувалися з методами нової історичної та соціальної шкіл. Зазначено, що у той час українськими вченими враховувався вплив позаекономічних чинників на економічну поведінку господарюючих суб'єктів, формувалися погляди на

цінність як на об'єктивну або суспільну цінність, а споживчий попит вивчався крізь призму впливу зовнішніх чинників ринку.

Ключові слова: маржиналізм, цінність, гранична корисність, еволюція економічних вчень, українська економічна думка.

АННОТАЦІЯ

В условиях трансформационных сдвигов и построения национальной конкурентоспособной экономики Украины общество представляет собой особенно привлекательный объект для социально-экономических исследований. Обоснована необходимость глубокого теоретического осмысления происходящих процессов и определения направлений дальнейшего развития отечественной экономики через обращение к историческому опыту изучения рыночных преобразований отечественными учеными-экономистами. Отмечена тенденция возрождения научного интереса к историко-экономическим исследованиям в современной экономической теории, где украинская экономическая мысль открывает широкое поле для научных изысканий. Целью статьи является исследование развития идей маржинализма и их отражение в отечественной экономической мысли в трудах представителей Киевской экономической школы. В статье представлена эволюция теоретико-методологических основ этапов маржинальной революции. Отмечено, что в Украине также существовали мощные научные центры маржинального направления. Утверждается, что Киевская экономическая школа во главе с М.Х. Бунге и Д.И. Пихно основала субъективно-психологическое направление политической экономии в Украине. Определено, что особенностью научных идей А. Билимовича было полное отрицание трудовой теории стоимости. Утверждается, что М.И. Туган-Барановскому принадлежит первенство в глубоком обосновании и создании синтеза трудовой теории ценности и теории предельной полезности. Отмечено, что сочетание объективного и субъективного подходов на методологической основе позволило ему избежать односторонности экономического исследования. Отмечено, что взглядам М. Туган-Барановского в указанной проблеме были присущи как неоспоримо мощные, так и теоретически слабые стороны. На основании исследования сделан вывод о том, что маржинализм как мощное направление развития мировой экономической теории имел свои особенности восприятия и развития в украинской

экономической мысли второй половины XIX – начала XX в. Исследования показали критическое восприятие методологического индивидуализма как характерной черты научного инструментария маржинализма. Отмечено, что основополагающие идеи маржинализма в украинской экономической мысли второй половины XIX – начала XX в. сочетались с методами новой исторической и социальной школ. Указано, что в то время украинскими учеными учитывалось влияние внеэкономических факторов на экономическое поведение хозяйствующих субъектов, формировались взгляды на ценность как на объективную или общественную ценность, а потребительский спрос изучался сквозь призму влияния внешних факторов рынка.

Ключевые слова: маржинализм, ценность, предельная полезность, эволюция экономических учений, украинская экономическая мысль.

ANNOTATION

In the conditions of transformational shifts and construction of the national competitive economy of Ukraine, society is a particularly attractive object for socio-economic research. The necessity of deep theoretical comprehension of the processes that take place and determination of the directions of further development of the domestic economy through the reference to the historical experience of studying market transformations by domestic economists is substantiated. There is a tendency of revival of scientific interest in historical and economic research in modern economic theory, where Ukrainian economic thought opens a wide field for scientific research. The aim of the article is to study the development of the ideas of marginalism and their reflection in the domestic economic thought in the works of representatives of the Kyiv School of Economics. The article presents the evolution of the theoretical and methodological foundations of the stages of the marginal revolution. It is noted that in Ukraine there were also powerful scientific centers of marginal orientation. It is claimed that the Kyiv School of Economics, headed by M. H. Bunge and D. I. Pikhno, initiated the subjective-psychological direction of political economy in Ukraine. It is determined that the peculiarity of O. Bilimovich's scientific thought was the complete denial of the labor theory of value. The article states that M. Tugan-Baranovsky has the primacy in the deep substantiation and creation of the synthesis of the labor theory of value and theories of marginal utility. It is noted that the combination of objective and subjective approaches on a methodological basis allowed him to avoid one-sided economic research. It is emphasized that the views of M. Tugan-Baranovsky in this problem were characterized by both undeniably powerful and theoretically weak aspects. Based on the study, it was concluded that marginalism as a powerful direction in the development of world economic theory had its own peculiarities of perception and development in Ukrainian economic thought of the second half of the nineteenth – early twentieth century. Research has revealed a critical perception of methodological individualism as a characteristic feature of the scientific tools of marginalism. It is noted that the fundamental ideas of marginalism in the Ukrainian economic thought of the second half of the XIX – early XX centuries, combined with the methods of the new historical and social schools. The article notes that at that time Ukrainian scientists took into account the influence of non-economic factors on the economic behavior of economic entities.

Key words: marginalism, value, marginal utility, evolution of economic doctrines, Ukrainian economic thought.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах трансформаційних зрушень та побудови національної конкурентоздатної економіки України суспільство являє собою особливо привабливий об'єкт для соціально-економічних досліджень. Виникає необхідність глибокого теоретичного осмислення процесів, які відбуваються, та обґрунтування напрямів подальшого розвитку вітчиз-

няної економіки. Під час вибору ефективної моделі сучасного економічного розвитку України великого значення набуває звернення до історичного досвіду вивчення ринкових перетворень вітчизняними вченими-економістами. Ретроспективний аналіз поглядів видатних представників української економічної думки на основні питання господарського розвитку України має сьогодні не тільки наукове, а й практичне значення.

У сучасній економічній теорії спостерігається тенденція відродження наукового інтересу до історико-економічних досліджень. У цьому контексті українська економічна думка як невід'ємна частина не лише вітчизняної, а й світової науки відкриває широке поле для наукових пошуків, ставлячи на порядок денний питання, відповіді на які можуть збагатити уявлення про теоретичний та практичний спадок видатних учених-економістів минулого та допоможуть вирішити нагальні проблеми сучасності. У цьому зв'язку як ніколи раніше актуалізується значення ґрунтового і зваженого історико-теоретичного аналізу, конструктивні пізнавально-методологічні можливості якого можуть суттєво допомогти у розв'язанні багатьох складних та неоднозначних теоретичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Праці українських дослідників другої половини XIX – початку XX ст. М. Туган-Барановського [6], М. Бунге [8], Д. Піхно [13], Р. Орженцького [13], О. Білімовича [13], С. Слуцького [16] розкривали теоретико-методологічні питання дослідження цінності та інших визначальних категорій маржинальної теорії, проблеми позитивної та нормативної економічної науки, імплементавали напрацьовані європейцями наукові підходи до українського дослідницького середовища, надаючи їм нехарактерної для Західної Європи проблематики та формуючи нові напрями досліджень.

В умовах сьогодення проблеми специфіки розвитку української економічної науки в кінці XIX – на початку XX ст. та взаємодії останньої з провідними течіями західноєвропейської економічної думки вивчалися вітчизняними дослідниками С. Злупком, Л. Горкіною [3], Л. Корнійчук [1, с. 355–369], П. Леоненком [12]. Нині вони виступають предметом досліджень у наукових працях Т. Гайдай [11], О. Курбет [2], Т. Куриленко [16], В. Небрат, Н. Супрун, Ю. Ущаповського [9], В. Фещенко [10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте, незважаючи на докладні дослідження з питань методології маржиналізму, це не вичерпує проблему, а потребує нового системного підходу до розгляду синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності, а також виникає необхідність у фор-

муванні нових підходів як результату їх переосмислення та розгляду з позиції практичного застосування.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження розвитку ідей маржиналізму та їх відображення у вітчизняній економічній думці в працях представників Київської економічної школи; з'ясування у контексті розвитку вітчизняної та світової економічної думки значення наукових досліджень учених для подальшого розвитку економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В історії економічної думки остання третина XIX ст. була перехідним періодом від класичної політичної економії до неокласичної економічної теорії на основі маржиналізму, який згодом став визначальним напрямом розвитку політичної економії. Глибокі зміни, що відбувалися у суспільно-економічному житті розвинутих країн Заходу під впливом науково-технічного прогресу, а саме: розвиток зрілого індустріального господарства, акціонерної форми власності, нових форм господарювання і методів управління, зародження монополізації економіки і модифікації ринкової конкуренції, формування складніших форм господарювання та взаємовідносин між виробником і споживачем, інтенсивний процес розширення ринку поза національні межі, зумовили виникнення в економічній теорії нової течії – маржиналізму. Якісні зрушення, що мали місце в характері та структурі виробництва, методах управління економічною діяльністю на мікро- та макрорівнях, у сфері споживання, вимагали переоцінки значної частини теоретичних положень «класичної школи», формування нової парадигми для пояснення процесів та явищ суспільно-економічної практики.

Цю функцію певною мірою виконав маржиналізм – система принципово нової методології економічного дослідження та теорій еконо-

мічного розвитку, основною ознакою яких є використання граничних економічних величин як взаємопов'язаних явищ економічної системи. Такий підхід уможливив створення ефективного аналітичного апарату дослідження проблем економічного розвитку, застосування нових методів аналізу, які дали змогу визначити граничні величини для характеристики змін, що відбуваються в економічному житті. Маржиналісти протиставляли свої концепції марксизму і виступали проти трудової теорії вартості.

Перехід від класичної до неокласичної теорії в економічній літературі розглядається як наукова «маржинальна революція» – кардинальний перегляд предмета і методу дослідження класичної економічної теорії, що мало революційний характер та змінило траєкторію розвитку економічної науки. Радикальні зміни стосувалися як предмету, основної проблематики та акцентів у дослідженні господарських процесів, так і методологічних підходів, наукового інструментарію аналізу та категоріального апарату.

Як зазначала Л.П. Горкіна, «у центрі уваги цього напрямку були поставлені проблеми, пов'язані з функціонуванням ринку, його закономірностями та ефективним розподілом ресурсів» [3, с. 18]. Тобто на перший план виходять категорії цінності економічних благ (замість «вартості») та попиту (пріоритет надається проблемам споживання), вважається, що ціни зумовлюються корисністю товарів та послуг, а не витратами виробництва. Зазначена наукова революція призвела до одночасного виникнення в різних частинах світу кількох шкіл економічної теорії (віденської, кембріджської, лозаннської, американської, київської та ін.), об'єднаних спільною методологією і низкою фундаментальних теоретичних положень [4, с. 117].

Еволюцію теоретико-методологічних засад етапів маржинальної революції подано в табл. 1.

Таблиця 1

Еволюція теоретико-методологічних засад двох етапів маржинальної революції

1-й етап (70-80-ті роки XIX ст.)	2-й етап (90-ті роки XIX ст.)
Представники: В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас	Представники: А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Кларк
Суб'єктивна течія в політичній економії	Неокласичний напрям економічної теорії
– суб'єктивно-психологічний підхід до економічних явищ; – визнання пріоритетності сфери споживання щодо сфери виробництва; – визначення цінності (вартості) економічних благ вихідною категорією економічних досліджень; – обґрунтування теорії граничної корисності як головної умови визначення цінності товару; – причинно-наслідковий аналіз, вивчення залежностей між попитом і ціною	– відмова від суб'єктивно-психологічного підходу, спадкоємність принципів класичної політичної економії; – домінування дослідження сфери обігу та споживання над виробництвом; – відмова від пошуку вихідної категорії та першопричини, визнання принципу рівноваги системоутворювальним; – створення двокритеріальної теорії ціни на основі одночасного врахування граничних витрат і граничної корисності; – застосування статистичних і математичних методів, економічних моделей як інструментів теоретичного аналізу

Джерело: складено за [5, с. 317]

Результатом маржинальної революції стало формування нового економічного знання і нового аналізу господарської діяльності. Вона вплинула на українську економічну науку достатньо своєчасно, бо саме наприкінці XIX та на початку XX ст. українська економічна думка, нарешті, значною мірою почала долати наздоганяючий характер теоретичного розвитку та досягала найбільшої синхронізації з провідними тенденціями та напрямками світової економічної науки. Свідченням цього було поширення, відтворення, а згодом і розвиток на власній основі в науковому просторі України практично всіх вагомих на той час науково-теоретичних напрямів та методологічних традицій, включаючи, зрозуміло, і маржиналізм [3, с. 37–56; 6, с. 122–136].

У 90-х роках XIX ст. – на початку XX ст. в Україні поширилися ідеї неокласичної теорії, яка розвивалася на ґрунті маржиналізму. Сформувався потужний науковий осередок маржинального спрямування, які очолювали такі видатні вчені, як М. Туган-Барановський, якому належала першість у введенні в науковий обіг в Росії та Україні ідей австрійської школи, а також Р. Орженцький, О. Білімович, Є. Слуцький та ін. [6, с. 125–129]. З кінця XIX ст. концептуальної визначеності набула також Київська економічна школа із центром в університеті Св. Володимира (Київському університеті) на чолі з представниками української економічної науки М. Бунге та Д. Піхно.

Еволюціонуючи у руслі світової економічної науки, українська економічна думка була представлена вченими, які завжди сприймали нові ідеї «крізь призму вже накопиченого знання та в контексті проблем, які у відповідний момент активно обговорювалися» [7, с. 29].

Основоположником Київської економічної школи, яка започаткувала суб'єктивно-психологічний напрям політичної економії в Україні, вважають Миколу Християновича Бунге, а його наступником на межі століть став Дмитро Іванович Піхно, професор політичної економії Київського університету. Щодо хронологічних меж існування Київської економічної школи, яку часто визначають як психологічну, та її персонального складу, то думки вчених різняться. Більшість дослідників пов'язує її появу з виходом праці М.Х. Бунге «Основи політичної економії» (1870 р.) [8], де найбільш чітко представлено його методологічні підходи до вивчення економічних явищ, а завершення її існування припадає на 1917 р. і поєднується з виходом найбільш пізньої праці О.Д. Білімовича у 1916 р. «Соціальна теорія розподілу». На початку XX ст. в Україні найвідомішими представниками суб'єктивно-психологічного напрямку в економічних дослідженнях були Р. Орженцький, О. Білімович, М. Туган-Барановський та Є. Слуцький. Ми поділяємо обґрунтовані сумніви професора П. Леоненка з приводу персонального складу й хронологічних меж існування школи [4], бо названі вчені були да-

леко не одностайні в багатьох теоретичних питаннях. На думку Ю.В. Ущатовського, «якщо й об'єднувати під цією назвою (психологічна. – Л.К.) представників різних теоретичних напрямів, то слід вирізняти в її еволюції два періоди – ранній і пізній; перший пов'язаний з іменами М. Бунге, Д. Піхна, А. Антоновича, другий – з іменами Р. Орженцького, О. Білімовича, Є. Слуцького» [9].

У праці «Основи політичної економії» [8, с. 522–559] М. Бунге зосередив увагу на основних категоріях економічної науки: потреби, ціна, цінність, доходи і споживання, конкуренція тощо. Економічний аналіз потреб М. Бунге доповнив психологічними й соціологічними підходами і на цьому підґрунті розкрив економічний зміст понять «цінність» та «ціна». Саме цінність, на його думку, виступає предметом обміну. Виникнення цінності він пов'язував із потребами, а її визначення – із суб'єктивною оцінкою. Простеживши зміну поглядів на визначення цінності класиків, він робить висновок, що теорія цінності не може бути побудована дедуктивним шляхом, а причини, під впливом яких устанавлюється цінність, надто складні.

Походження цінності, на його думку, «пояснюється потребою і сумою жертв (праці та витрат), які необхідні і можуть бути вироблені для задоволення потреби» [8, с. 37]. Проте витрати – не визначальна характеристика цінності, а лише її складова частина. У ринковому господарстві потреби формують попит, який, взаємодіючи з пропозицією в процесі обміну, впливає на цінність вироблених благ. Тобто, цінності в процесі обміну завдяки категорії ціни стають кількісно співвимірними, хоча сам процес ціноутворення носить суб'єктивний характер. Аналізуючи ціну, М. Бунге визначав її як цінність, виражену грошима [8, с. 60].

У вказаній праці практично були сформульовані не лише нові вихідні засади економічного аналізу, а й загалом вектор розвитку вітчизняної економічної думки, суттєво наблизений у методології та проблематиці досліджень до головних течій та наукових шкіл західноєвропейської економічної теорії [10, с. 12].

Також одним із важливих у науковому доробку М.Х. Бунге є питання ролі держави. Із державою він пов'язує теорію розподілу, зауважуючи, що саме її втручання в економічне життя сприяє справедливому розподілу доходів. Критика класиків щодо невтручання держави в суспільне життя та вищезгадані заходи відображають його прихильність до поглядів представників нової історичної школи, зокрема теорії «державного соціалізму».

Отже, ми погоджуємося з думкою сучасної дослідниці Т.В. Гайдай стосовно того, що підґрунтям теоретичних та реформаторських (практичних) ідей М.Х. Бунге була «скарбниця світової економічної теорії» [11, с. 92], до якої відносяться ідеї англійського класичного лібералізму, німецького історичного напрямку

та провідних течій європейського реформізму. Особливою заслугою вченого є пропаганда західних економічних ідей та оцінка можливостей їх практичного застосування в Росії з урахуванням наявних соціально-економічних реалій.

Таким чином, український дослідник, розвиваючи психологічні підходи до теорії цінності, наближався до розробок суб'єктивної школи маржиналізму К. Менгера та його послідовників, а його ідеї лягли в основу теоретичного доробку представників Київської економічної школи. Праці М. Бунге як лідера школи доповнили й розвинули його колеги та учні.

Так, учень М.Х. Бунге – Д.І. Піхно вважав, що політична економія як наука про народне господарство вивчає господарські явища і внутрішні закони, яким підпорядковані ці явища, тому, як і його вчитель, відкидав трудову теорію вартості і «дотримувався теорії попиту й пропозиції під час дослідження проблем цінності» [12, с. 174] та заклад основи впровадження математичних методів і моделювання в дослідження теорії цінності. У своїх дослідженнях Д.І. Піхно вважав необхідним поєднання методів: 1) одиничних спостережень; 2) статистичного; 3) історичного; 4) абстрактно-дедуктивного [12, с. 172].

У питанні ролі держави в економічному житті суспільства, дотримуючись поглядів представників німецької історичної школи, вчений уважав, що воно вирішується по-різному для різних обставин та історичних умов. При цьому варто вирішити питання про доцільність і межі такого втручання.

Отже, М.Х. Бунге та його учень Д.І. Піхно не цілком сприйняли ідеї маржиналізму, а суттєво залучали до економічного аналізу ідеї німецької історичної школи, тоді як Р.М. Орженцький, О.Д. Білімович та Є.Є. Слуцький сприйняли та суттєво розвинули позиції маржиналізму.

Подальшого розвитку й утвердження теорія цінності маржинального напрямку набула в дослідженнях вітчизняного економіста академіка Р.М. Орженцького. У працях «Корисність і ціна: політекономічний нарис» (1895 р.), «Поняття про економічні явища» (1903 р.), «Основні закони цінності і їх практичне значення» (1904 р.) він розвивав основні ідеї представників австрійської школи. Зокрема, слідом за Ф. Візером, Е. Бем-Баверком вводить поняття «суб'єктивна оцінка ціни (розцінки)», її мінімальне та максимальне значення, поширює принцип граничної корисності на теорію продуктивних благ. Подальші його розробки свідчать про еволюцію поглядів економіста. Так, у працях «Політична економія» (1909 р.), «До питання про природу психологічних явищ і методів їх дослідження» (1914 р.) він розглядає залежність між ціною і витратами та вплив соціальних факторів на економічні явища та процеси. Таким чином, під час аналізу ціни і цінності останні, на думку автора, виступають не тільки результатом суб'єктивної оцінки виробників та споживачів, а й результатом об'єктивних соціальних чин-

ників. Як висновок: цінність, а на практиці й ціна, формуються не на особистих, а на суспільних оцінках корисності блага.

Отже, Р.М. Орженцький у своїх працях «намагався дати філософське і моральне виправдання теорії «граничної корисності», підвести під цю теорію загальнотеоретичну базу – психологічний метод дослідження» [14, с. 181]. Учений детально виклав механізм визначення кількісної величини цінності «граничною корисністю» цілком за принципами австрійської школи, хоча і з доповненням додатковими психологічними термінами [14, с. 137, 138].

Особливістю наукової думки О. Білімовича було повне заперечення трудової теорії вартості. Основна праця науковця – «До питання про розцінку господарських благ» (1914 р.). Центральною категорією політичної економії він уважав суб'єктивну цінність блага, величиною якої виводив із характеру потреб. Пов'язуючи величину цінності блага з інтенсивністю потреби у ньому, він зазначав, що гранична корисність є відображенням того рівня задоволення потреб, який визначається кількістю (запасом) даного блага. Однак він заперечував можливість виміру таких суб'єктивних величин, як інтенсивність потреб, гранична корисність та цінність блага, як теоретично, так і практично. У праці «Соціальна теорія розподілу» (1916 р.) він доповнює теорію граничної корисності благ теорією витрат виробництва, а також у власній інтерпретації викладає теорію зумовленої вартості. Ціна життєвих благ, на погляд вченого, регулюється цінами факторів виробництва, кожен із яких має свою продуктивність та створює власний дохід. Останній виступає ціною, яка сплачується на ринку за користування відповідними виробничими факторами [15, с. 14–15]. О.Д. Білімович працював над розробленням «примирювальної теорії цінності», у якій намагався поєднати положення теорії граничної корисності, теорії попиту та пропозиції і математичної школи.

Особливе місце у розвитку ідей маржиналізму та формуванні європейської неокласичної традиції належить видатному українському вченому Євгену Слуцькому. Його праці «Теорія граничної корисності» (1911 р.), «До теорії бюджету споживача» (1915 р.), «До питання критики поняття цінності Бем-Баверка та його вчення про вимірюваність цінності» (1927 р.) та ін. справили потужний творчий вплив на розвиток вітчизняної та світової економіко-математичної науки. Автор досліджував психологічні основи теорії граничної корисності, були спроби поєднати психологічний та математичний напрями, доводячи необхідність застосування останнього, і зауважуючи, що математика є лише «засобом пізнання», а не «самоціллю» [16, с. 12].

У період підготовки ним робіт зростає авторитет згадуваної вище Київської економічної школи і, відповідно, теоретичний інтерес дослідників до ідей маржиналізму та математичного обґрунтування економічної теорії. З огля-

ду на це, Є. Слуцький усебічно проаналізував існуючі концепції граничної корисності, зокрема австрійської та лозаннської наукових шкіл, високо оцінивши та критично переосмисливши здобутки їхніх представників. Разом із тим український дослідник ставив за мету створити власну концепцію граничної корисності, розглянувши її психологічні аспекти, взаємозв'язок понять цінності та корисності, а також питання вимірюваності останньої.

Дослідження Є. Слуцького «Теорія граничної корисності» можна розглядати як суттєве доповнення і розвиток наукових розробок концепції цінності Київською школою економістів (А. Антонович, В. Арнольд, О. Білімович, Р. Орженцький, Д. Піхно та ін.), які вже в кінці XIX ст. зробили спроби синтезувати трудову теорію цінності з теорією граничної корисності, підготувавши, таким чином, підґрунтя для сприйняття засадничих ідей західноєвропейських шкіл маржиналізму. Є. Слуцький стояв біля джерел математичної економіки, теорії випадкових процесів, економетрії; обґрунтував ординалістський (порядковий) принцип порівняння відносних рівнів корисності благ замість кардиналістського (кількісного); заклав наукові основи вчення про раціональну поведінку людини – праксеології. Дослідження Є. Слуцького вагомо увійшли до математичної та експериментальної статистики, граничного аналізу економічних величин, розроблення теорії ринкової поведінки споживача, вивчення економічної динаміки та економічних циклів тощо, сам учений – у національну і світову економічну науку як автор глибоких та оригінальних праць із теоретичної економії, дослідник і теоретик маржиналізму, фундатор української економіко-математичної школи світового масштабу, а українська економічна думка в кінці XIX ст. суттєво наблизилася до створення синтетичної теорії цінності [9, с. 17].

Видатному українському вченому М.І. Туган-Барановському належить першість у глибокому обґрунтуванні та створенні синтезу трудової теорії цінності та теорії граничної корисності. Поєднання об'єктивного і суб'єктивного підходів на методологічному підґрунті дало змогу уникнути однобічності економічного дослідження. Учений поєднав потенціал обох теорій, уважаючи їх взаємодоповнюючими. «...Між ними, – підкреслював М. Туган-Барановський, – переважно існує бездоганна гармонія. Єдина різниця полягає у тому, що вони досліджують різні фази одного і того ж процесу економічної оцінки. Теорія граничної корисності пояснює суб'єктивні фактори в економічній оцінці, тоді як теорія трудової цінності пояснює її об'єктивні фактори» [6, с. 228]. Оскільки економічний процес поєднує суб'єктивні (економічна людина) й об'єктивні (зовнішня природа) елементи, то справжня теорія цінності має вирости з суб'єктивних елементів економіки, які переходять в об'єктивні. Тому, на думку вченого, обидві теорії можна звести до органічного синтезу.

У роботі «Учение о предельной полезности хозяйственных благ как причины их ценности» вчений здійснив першу на терені України та Росії синхронну з А. Маршаллом самостійну теоретичну спробу синтезу класичного та маржинального підходів у теорії цінності, що явилось проривом в економічній науці, на жаль, достойно не оціненим у вітчизняному інтелектуальному просторі. При цьому праця А. Маршалла «Принципи економічної науки», що вийшла друком у 1890 р. і була присвячена проблемам методологічного синтезу класичної політичної економії та теорії граничної корисності, дала змогу її авторові отримати світову популярність і визнання. Сьогодні саме з іменем А. Маршалла пов'язується становлення неокласичного напрямку світової економічної думки та сучасної методології економічного аналізу.

Слід визнати, що поглядам М. Тугана-Барановського в означеній проблемі були властиві як незаперечно потужні, так і теоретично слабкі аспекти. Як аргументовано доводить Л. Горкіна у монографічному дослідженні наукової спадщини вченого, у цілому в його роботі ідея неокласичного синтезу залишилася переважно на рівні геніального прозріння, тобто лише у фундаментальній постановці проблеми, а не її послідовному і переконливому розв'язанні [6, с. 122–136]. Порівняльний аналіз ідей А. Маршалла та М. Тугана-Барановського свідчить, що незавершеність його теоретичного підходу пояснюється неволодінням новою методологією функціонального ринкового аналізу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що маржиналізм як потужний напрям розвитку світової економічної теорії мав свої особливості сприйняття та розвитку в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст., зокрема критично сприймався методологічний індивідуалізм як характерна риса наукового інструментарію маржиналізму, основоположні ідеї маржиналізму поєднувалися з методами нової історичної та соціальної шкіл; ураховувався вплив позаекономічних чинників на економічну поведінку господарюючих суб'єктів; формувалися погляди на цінність як на об'єктивну або суспільну цінність; споживчий попит вивчався крізь призму впливу зовнішніх чинників ринку.

Зважаючи на об'єктивно властивий економічній науці України впродовж більшої частини XIX ст. переважно наздоганяючий характер розвитку, зростає значення новаторських здобутків видатних вітчизняних учених рівня М. Тугана-Барановського, О. Білімовича, Р. Орженцького, Є. Слуцького, М. Бунге, Д. Піхна та ін. На межі століть вони суттєво сприяли поступовому виходу вітчизняної науки на реальний світовий рівень. Осмислення їхньої наукової спадщини важливе для кращого усвідомлення закономірного характеру руху української економічної

думки наприкінці XIX – на початку XX ст. від традиційних елементів класичної парадигми та марксизму в напрямі основних засад неокласики, в основу яких було покладено нове розуміння ринкових реалій та прагнення економічної ефективності, та має велике значення для адекватного корегування сучасною українською економічною наукою власного вектору теоретичного розвитку згідно з визначальними науковими тенденціями та зрушеннями світової науки з урахуванням при цьому власної національної наукової своєрідності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічної думки України : навчальний посібник / за ред. Л.Я. Корнійчук. Київ : КНЕУ, 2004. 432 с.
2. Курбет О.П. Роль Київської політекономічної школи в становленні методологічного інструментарію сучасної економічної теорії. *Формування ринкової економіки*. 2014. Вип. 31. С. 353–355.
3. Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні. Київ, 1994. 242 с.
4. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.) : монографія. Київ : ІАЕ УААН, 2004. 434 с.
5. Історія економіки та економічної думки : підручник / за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 792 с.
6. Горкіна Л.П. М.І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії / відп. ред. І.І. Лукінов. Київ, 2001. 268 с.
7. Макашева Н.А. Как маржинализм приходил в Россию? Два эпизода из истории. *Terra economicus*. 2009. Т. 7. № 3. С. 29–41. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/073/687/1224/journal7.3-3.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).
8. Бунге Н. Основания политической экономии. Киев, 1870. *М. Бунге: сучасний дискурс* / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2005. С. 475–637.
9. Ущаповський Ю.В. Київська економічна школа XIX століття у контексті зародження інституціоналізму. *Економіка України*. 2012. № 2. С. 70–79.
10. Фещенко В.М. Українська економічна думка останньої третини XIX – початку XX ст. у контексті розвитку європейської ліберальної традиції. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2019. Вип. 52. С. 7–30.
11. Гайдай Т.В. Інституційна спрямованість економічних поглядів М.Х. Бунге. *М. Бунге: сучасний дискурс* / за ред. В.Д. Базилевича. Київ : Знання, 2005. 697 с.
12. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії економічної теорії в контексті її розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.04. Київ, 2004. 418 с.
13. Шаблій Є.А. Критика психологічного напрямку вульгарної буржуазної політекономії на Україні періоду імперіалізму. *Історія народного господарства та економічної думки Української РСР*. 1979. Вип. 13. С. 90–97.
14. Ущаповський Ю.В. Ідеї інституціоналізму в економічній думці України XIX – поч. XX ст. : монографія. Київ : КНЕУ, 2012. 259 с.
15. Орлов О.О., Рясних Є.Г., Савченко О.В. Ціноутворення на нову продукцію виробничо-технічного призначення : монографія. Київ : Освіта України, 2011. 130 с.
16. Слуцький Є.Є. Теорія граничної корисності / за ред. д-ра екон. наук В.М. Фещенко ; упоряд. В.М. Фещенко, Т.В. Куриленко. Київ : КНЕУ, 2006. 528 с.

REFERENCES:

1. Korniychuk L.Ya. (2004). *Istoriia ekonomichnoi dumky Ukrainy* [History of the Ukrainian Economic Thought]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Kurbet O.P. (2014). *Rol Kyivskoi politekonomichnoi shkoly v stanovlenni metodolohichnoho instrumentariiu suchasnoi ekonomichnoi teorii* [The role of the Kyiv School of Political Economy in the development of methodological tools of modern economic theories]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* – [Formation of market economy], Kyiv: KNEU vol. 31, pp. 353-355. (in Ukrainian)
3. Gorkina L.P. (1994). *Narysy z istorii politychnoi ekonomii v Ukraini* [Essays on the history of political economy in Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Leonenko, P.M. (2004). *Metodolohichni aspekty istorii ukrainskoi ekonomichnoi dumky (XIX–XX st.)* [Methodological aspects of the history of Ukrainian economic thought (XIX–XX centuries)]. Kyiv: IAE UAAN. (in Ukrainian)
5. Koziuk V.V., Rodionova, L.A. (2015). *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky* [History of economics and economic thought: a textbook]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
6. Horkina L.P. (2001) *M.I. Tugan-Baranovskiy v ekonomichnii teorii ta istorii* [Tugan-Baranovsky in economic theory and history]. Kyiv. (in Ukrainian)
7. Makasheva N.A. (2009) *Kak marzhinalizm prikhodil v Rossiyu? Dva epizoda iz istorii TERRA ECONOMICUS us. 7., vol. 3., 29-41 pp.* Available at: <http://ecsocman.hse.ru/data/073/687/1224/journal7.3-3.pdf> (in Russian)
8. Bunge N. *Osnovaniya politicheskoi ekonomii. – K., 1870 // M. Bunge: suchasniy diskurs ; za red. V.D. Bazilevicha. – K. : Znannya, 2005. – S. 475-637.* (in Russian)
9. Ushchapovskiy Yu. V. (2012) *Kyivska ekonomichna shkola XIX stolittia u konteksti zarozhennia instytutsionalizmu.* [Kyiv School of Economics of the XIX century in the context of the birth of institutionalism]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 70-79.
10. Feshchenko V.M. (2019) *Ukrainska ekonomichna dumka ostatnoi tretyny KhKh – pochatku XX st. u konteksti rozvytku yevropeiskoi liberalnoi tradytsii. Istoriia narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy* [Ukrainian economic thought of the last third of the XIX – early XX centuries. in the context of the development of the European liberal tradition]. *Istoriia narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*, vol. 52, pp. 7-30.
11. Gaidai T.V. *Instytutsiina spryamovanist ekonomichnykh poglyadiv M.Kh. Bunge / T.V. Gaidai // M. Bunge: suchasniy diskurs ; za red. V.D. Bazylevycha. – K. : Znannya, 2005. – 697 s. – (Slavetni pos-tati. – S. 82-97).* (in Ukrainian)
12. Leonenko P.M. *Metodolohichni aspekty istorii ekonomichnoi teorii v konteksti ii rozvytku* [Tekst] : dys... d-ra ekon. nauk: 08.01.04 / P.M. Leonenko. – Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2004. – 418 s. (in Ukrainian)
13. Shablій Ye.A. *Krytyka psykholohichnogo napryamu vulgarnoi burzhuznoi politekonomii na Ukraini periodu imperializmu / Ye.A. Shablій // Istoriya narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy RSR. – 1979. – Vyp. 13. – S. 90-97.* (in Ukrainian)
14. Ushchapovskiy Yu.V. (2012) *Idei instytutsionalizmu v ekonomichnii dumtsi Ukrainy XIX – poch. XX st. : monografiya / Yu.V. Ushchapovskiy.* KNEU, 259 p. (in Ukrainian)
15. Orlov O.O., Riasnykh Ye.H., Savchenko O.V.(2011) *Tsinoutvorennia na novu produktsiiu vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia: monohrafiia.* Kyiv: Osvita Ukrainy, 130 p.
16. Slutskiy Ye.Ye. (2006). *Teoriya granychnoi korisnosti.*[The Theory of Marginal Utility] (V.M. Feshchenko, Ed.) Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)